

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

ENSPRÅKIGA OCH TVÅSPRÅKIGA ORDBÖCKER
- En undersökning om hur språkinlärare i svenska som
andraspråk använder sig av ordböcker

Linda Grusmark

Specialarbete, 15 hp
Svenska som andraspråk
VT 2009
Handledare: Ingegerd Enström

Sammandrag

Denna uppsats handlar om ordboksanvändning hos tidiga språkinlärare och inlärare på något mer avancerad nivå i svenska som andraspråk. Syftet med arbetet är att få insikt om vilken ordbok elever väljer att använda och varför, samt undersöka lärarnas inställning till elevernas val av ordböcker och ordboksanvändning. Tidigare forskning om ordinläring och ordboksanvändning samt en redogörelse för svenska ordböcker presenteras. Vidare redogörs även för tidigare gjorda undersökningar om ordboksanvändning. Undersökningsmetoden består av intervjuer med 12 språkinlärare och två pedagoger med frågor som gäller deras ordboksanvändning och lärarnas inställning till ordboksanvändning. Resultaten visar att majoriteten av eleverna väljer att använda en tvåspråkig ordbok samt att kombinationen av tvåspråkig och enspråkig ordbok är vanlig. De flesta anser att en tvåspråkig ordbok hjälper dem bättre eftersom de får en direkt översättning av ordet de söker efter, men att den enspråkiga ordboken kan ge bättre förklaringar. Vidare faktorer som påverkade elevernas val av ordbok är att den enspråkiga ordboken ibland kan anses vara för informationsrik och svår. Flera elever har även svarat att den tvåspråkiga ordboken kan vara för svår eftersom den inte ger några förklaringar. Pedagogerna anser att tvåspråkiga och enspråkiga böcker bör kombineras i undervisningen för att uppnå en så hög språkförståelse som möjligt. Sex av 13 elever har fått undervisning i hur en ordbok fungerar. Samtliga 13 elever har blivit uppmuntrade att använda ordbok, trots detta använder endast sju elever ordboken dagligen.

Nyckelord: ordboksanvändning, tvåspråkiga ordböcker, enspråkiga ordböcker

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Syfte och forskningsfrågor.....	1
2. Metod och material.....	2
2.1 Urval.....	2
2.2 Val av metod.....	2
2.3 Genomförande.....	2
2.4 Informanternas bakgrund.....	3
2.4.1 Förberedelseklassens elever.....	4
2.4.2 Nionde klassens elever.....	4
2.5 Tillgängliga ordböcker.....	5
3. Bakgrund och tidigare forskning.....	6
3.1 Ordinlärning.....	6
3.2 Enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker.....	9
3.2.1 Tvåspråkiga ordböcker och ordböcker anpassade för elever som läser svenska som andraspråk.....	9
3.3 Ordböksanvändning.....	10
4. Resultat.....	13
4.1.1 Ordböksanvändning hos elever i förberedelseklas...	14
4.1.2 Ordböksanvändning hos elever i årskurs 9.....	16
4.1.3 Sammanfattning.....	17
4.2 Intervjuer med lärare.....	19
4.2.1 Intervjufrågor.....	19
4.2.2 Lärares syn på elevers ordböksanvändning.....	20
4.2.3 Sammanfattning.....	21
5. Sammanfattning och diskussion.....	23
Litteraturlista	
Bilagor	

1. Inledning

Att ordböcker används i skolans värld är vi alla bekanta med. Dock kan ordböcker användas på så många olika sätt och av så många olika orsaker. Det finns dessutom många olika typer av ordböcker i skolan, både enspråkiga och tvåspråkiga. För en infödd svensk är det säkert naturligt att använda sig av en svensk-svensk ordbok och finna svaret på sin sökta fråga. Men hur är det för våra elever som inte har svenska som modersmål? Finner de svar i den svensk-svenska ordboken eller behöver de kanske en tvåspråkig ordbok för att få den hjälp de behöver?

Intresset för ordböksanvändning har väckts under min tid som lärarpraktikant. Jag har fått ta del av flera lektioner där elever har använt ordböcker i sin undervisning, men jag har alltid undrat hur de egentligen tänker vid valet av ordbok. Jag har också undrat över hur lärarna arbetar med ordböcker och ordböksanvändning och kände att det var frågor som jag ville undersöka i en uppsats.

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Jag vill i denna studie undersöka om elever på tidiga språkfärdighetsnivåer väljer att använda enspråkiga eller tvåspråkiga ordböcker. Jag vill även ta reda på orsaken till elevernas val av ordböcker. Vidare vill jag undersöka lärarnas inställning till elevernas val av ordböcker och hur lärare ser på ordböksanvändning i undervisningen.

Mina forskningsfrågor är:

- 1) Använder eleverna en enspråkig eller tvåspråkig ordbok när de behöver använda ordbok?
- 2) Vilka faktorer påverkar elevernas val av ordböcker?
- 3) Vilka är för- och nackdelarna med enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker?
- 4) Hur ser lärarna på elevernas val av ordbok?
- 5) Hur ser lärarna på användningen av enspråkiga respektive tvåspråkiga ordböcker?
- 6) Vilka skillnader finns i ordböksanvändningen mellan elever på olika språkfärdighetsnivåer?

2. Metod och material

2.1 Urval

Min studie har genomförts genom intervjuer med 12 elever som läser svenska som andraspråk och med två gymnasielärare i svenska som andraspråk. Undersökningen är genomförd på en F-9 skola i en västsvensk kommun. Syftet med undersökningen är att ta reda på vilken ordbok som används på ett tidigt stadium av inläring av svenska språket, det vill säga på nybörjarnivå, samt ett något mer avancerat stadium. Därför har jag intervjuat sex elever i en förberedelseklass och sex elever i en nionde klass. Bägge lärarna i vardera klass är behöriga lärare i svenska som andraspråk.

2.2 Val av metod

Jag har valt att använda mig av intervjuer av flera olika anledningar. Dels ansåg jag att elevernas svar kunde bli mer utförliga om de själva fick komma till tals, dels trodde jag att språket i en enkät kunde bli för svårt för förberedelseklassens elever att förstå. Eleverna har inte fått ett frågeblad att utgå ifrån utan samtalen har endast skett muntligt. Vad gäller intervjuerna med lärarna så har även de skett muntligt, utan bandspelare. När jag har intervjuat har jag utgått från mina intervjufrågor (se bilaga).

2.3 Genomförande

Lärarnas intervjuer var något bredare och uppgick till ca 20-25 minuter per lärare. Jag intervjuade varje elev för sig. Studien är i huvudsak kvalitativ då studien kännetecknas av få informanter och bredare intervjufrågor och stor flexibilitet

De enskilda intervjuerna med eleverna tog ca 10 minuter per person.

Intervjuerna i förberedelseklassen har genomförts genom enskilda samtal med eleverna och tog ungefär 10 minuter per person. Alla intervjuer har skett i grupprum där miljön var något mer avslappnad och bekväm än klassrummet. Före samtalen blev eleverna tillfrågade om de vill bli inspelade. Några av eleverna ville inte ställa upp på intervju om de blev inspelade, vilket jag accepterade och antecknade istället svaren från dem. Stödanteckningar har även gjorts under de inspelade samtalen. Eleverna är anonyma i denna uppsats, men i stödanteckningarna har jag

antecknat deras namn om jag skulle behöva kontakta dem för eventuella följdfrågor eller andra tveksamheter. Detta godkändes även av eleverna och lärarna.

Intervjuerna i nionde klassen har genomförts via gruppintervju. Eleverna fick dock svara enskilt på varje fråga och de fick den tid de behövde. Elevernas intervjuer uppgick till ungefär 10 minuter per person. Ingen inspelning har skett då jag antecknade mer noggrant. Ett eventuellt problem med att ha alla elever närvarande kan bestå i att eleverna inte vågar tala öppet och eventuellt bli styrda av klasskamratens svar, men en granskning av intervjusvaren visar att så troligen inte har skett. Alla elevernas svar skiljer sig åt och ingen har under intervjun blivit avbruten eller tillrättavisad på annat vis. Sammanfattningsvis utgår jag ifrån att eleverna svarade så sanningsenligt de kunde.

Alla ordböcker som finns i klassrummet har också funnits tillgängliga i intervjurummet. Syftet med detta var att eleverna skulle ha lättare att peka ut vilken ordbok de använder. Om inte ordböckerna hade funnits på plats kanske jag hade varit tvungen att styra deras svar och nämna flera ordböcker, vilket inte var tanken. Intervjun med läraren i förberedelseklassen har ägt rum i hennes eget klassrum. Därmed har hon haft ordböckerna tillgängliga. Intervjun med läraren i nionde klassen ägde rum i skolans personalrum. Vi var dock ensamma i rummet under intervjun, men läraren har inte haft några ordböcker tillgängliga. Hon hade dock god kunskap om de ordböcker som fanns i klassrummet. Lärarintervjuerna var något mer omfattande och uppgick till ungefär 20-25 minuter per lärare. I min undersökning får validiteten anses som hög. Information om undersökningens syfte framfördes muntligt både via läraren i klassen och mig själv. Informanterna har även blivit tillfrågade före undersökningen om de förstår syftet. Möjlighet till att reda ut eventuella tveksamheter fanns det också under intervjutillfället. Vid osäkra svar och eventuellt tveksamheter har jag senare kunnat vända mig till eleverna och lärare för komplettering för att öka tillförlitligheten ytterligare.

2.4 Informanternas bakgrund

Den gemensamma nämnaren för alla informanter är att de inte har svenska som modersmål samt läser svenska som andraspråk. På de olika nivåerna skiljer sig informanternas bakgrund åt. Förberedelseklassens elever har bott i Sverige mellan ett och två år medan de flesta av

eleverna i nionde klassen är födda och uppvuxna i Sverige. Förberedelseklassens sex informanter representerar språken arabiska, serbiska, polska och somaliska. Nionde klassens sex informanter representerar bosniska, arabiska, kurdiska, somaliska och serbiska.

2.4.1 Förberedelseklassens elever

Gemensamt för eleverna i förberedelseklassen är att de alla är 15 år gamla och inte har svenska som modersmål. De benämns här med bokstaven A och en siffra.

Elev A1 är en flicka med somaliska som modersmål. Innan hon gick i förberedelseklassen gick hon på introduktionsskola. Nyligen har hon börjat delta i en vanlig klass men har än så länge relativt få undervisningstimmar i den vanliga klassen.

Elev A2 är en flicka med serbiska som modersmål. Hon har ännu inte börjat delta i lektioner i sin vanliga klass, men kommer snart att börja med sådan undervisning.

Elev A3 är en pojke som har börjat i förberedelseklass denna termin, efter att ha avslutat en kortare tid på introduktionsskola. Hans modersmål är arabiska.

Elev A4 är en flicka med arabiska som modersmål. Även hon har gått i introduktionsskola innan. Hon har för en kort tid sedan börjat delta i vanlig klass, men än så länge deltar hon mest i undervisningen i förberedelseklassen.

Elev A5 är en pojke som har gått i förberedelseklassen i mindre än ett år. Hans modersmål är arabiska. Han har också anlänt till förberedelseklassen från introduktionsskola.

Elev A6 är en flicka med polska som modersmål. Hon har en del praktiska ämnen med vanlig klass, men har de teoretiska lektionerna med förberedelseklassen.

2.4.2 Nionde klassens elever

Nionde klassens elever benämns med bokstaven B och siffror efteråt.

Elev B1 är en pojke med arabiska som modersmål. Han har under året börjat i klassen efter att ha gått på introduktionsskola och förberedelseklass. Han har bott i Sverige i ca två år.

Elev B2 är en pojke med kurdiska som modersmål. Han är född i Kurdistan¹ men har bott i Sverige nästan hela sin uppväxttid. Han har gått i förberedelseklass och har gått i vanlig klass nästan hela högstadietiden.

Elev B3 är en flicka med arabiska som modersmål. Hon är född och uppvuxen i Sverige.

Elev B4 är en flicka med somaliska som modersmål. Hon är född och uppvuxen i Sverige.

Elev B5 är en flicka med serbiska som modersmål som också är född och uppvuxen i Sverige.

Elev B6 är en pojke som har bosniska som modersmål. Han är född och uppvuxen i Sverige.

2.5 Tillgängliga ordböcker

Förberedelseklassen har följande ordböcker tillgängliga i klassrummet: Svensk ordlista, Gleerups skolordlista, Natur & Kulturs Svenska ordbok, Norstedts första svenska ordbok, LEXIN: svensk-somalisk, svensk-serbisk och svensk-arabisk.

Nionde klassens elever har följande ordböcker tillgängliga i klassrummet: Bonniers synonymordbok, Natur & Kulturs Svenska Ordbok, LEXIN- Svensk-Makedonsk, Gleerups ordlista, Almqvist & Wiksells lilla ordlista med bilduppslag och uttalsord, Norstedts lilla engelska ordbok och Google språkverktyg.

Google språkverktyg är ett översättningsprogram som översätter texter och meningar från 23 olika språk. Funktionen är tillgänglig för översättning till svenska.

¹ Kurdistan uppgav informanten själv.

3. Bakgrund och tidigare forskning

3.1 Ordinlärning

Vi är säkert alla överens om att det är viktigt för alla människor att ha ett stort ordförråd och att kunna förstå det som sägs och skrivs i olika sammanhang. Alla vill också kunna göra sig förstådda och kunna förmedla sina kunskaper och erfarenheter. För att behärska alla dessa aspekter behöver vi ett stort ordförråd (Enström 2004:171) .

Som Tingbjörn framhäver (1994:18–19) är språk en social företeelse som antingen håller samman personer eller splittrar dem. I samtal med andra skapas gemenskap på så sätt att vi känner en gemenskap med människor som talar som vi själva, till exempel samma dialekt eller använder samma ordförråd. Om vi däremot hamnar i samtal med människor som inte använder de ord som vi gör finns en risk att vi känner oss utanför. Även om människor har samma ordförråd och dialekt kan det finnas splittringar i den språkliga gruppen och det kan skilja sig mellan två språk och två kulturer. Vad som också är viktigt är att kunna uttrycka sina känslor och förmedla dessa till sina medmänniskor. Att kunna göra detta på ett varierat sätt är svårt på andra språk än modersmålet. Sedan är det givetvis inte samma regler för uttryckande av känslor i alla språkliga grupper och miljöer. I vissa miljöer kan det anses oacceptabelt att tala om känslor och Tingbjörn menar att i de fallen kan människors språkliga uttryck för känslor inte utvecklas fullt ut (1994:18–19).

För att klara av skolarbetet är det också viktigt att ha ett stort ordförråd. Enligt Tingbjörn (1994:94–95) är läsning och lyhörd lyssning viktigt för att eleverna på egen hand ska kunna utöka sitt ordförråd. Kunskap om svenskans ordbildningsmönster kan enligt Tingbjörn också bidra till utökad ordinlärning. Inlärare som har en god läsvana på sitt förstaspråk lär sig lättare läsa på sitt andraspråk och om inläraren kan läsa på andraspråket går det snabbare att skaffa sig ett större ordförråd och bättre kunskaper i svenska språket. De inlärare som inte har läsvana i sitt förstaspråk har det betydligt svårare och språkinlärningen är för dem en mer tidskrävande process. För dessa inlärare behöver läraren skapa motivation, läsintresse och goda läsvanor.

Ordförrådet brukar delas in i dels ett produktivt/aktivt ordförråd och dels ett receptivt/passivt ordförråd. Skillnaden mellan dessa är att aktiv ordanvändning innebär att människan själv kan använda ordet på ett

adekvat sätt, medan passiv ordförståelse betyder att vi kan förstå ordet när någon annan använder det. Enligt Enström & Holmegaard (1993:175) har alla människor ett större receptivt än produktivt ordförråd. Det innebär att vi känner igen och kan tolka fler ord än vi själva kan producera. Vid aktiv ordanvändning räcker det inte med att förstå ett ord utan vi behöver också kunskap om hur vi använder det grammatiskt korrekt och i vilket sammanhang. Däremot finns det den fördelen med den aktiva ordanvändningen att inläraren själv väljer vilka ord han/hon vill använda. Detta sker inte när inläraren lyssnar eller läser, eftersom han/hon då måste förstå de ord som uppläsaren/talaren använder. Däremot behöver inläraren inte kunna varje ords exakta betydelse som de lyssnar till, eller läser, utan kan försöka gissa en del av orden och kan förstå betydelsen på ett ungefär. Vanligast är att den passiva ordförståelsen kommer först och den aktiva ordförståelsen kommer senare. Det innebär dock inte att orden i det receptiva ordförrådet automatiskt överförs till det produktiva ordförrådet. Vissa ord från det receptiva ordförrådet stannar alltid kvar där, särskilt om inläraren aldrig har behov av att använda orden. För att inläraren ska få ett så stort produktivt ordförråd som möjligt krävs det mycket repetition och övning av ordet.

När barn börjar skolan sägs ordförrådet uppgå till cirka 8 000 - 10 000 ord (Viberg 1993:36). Man brukar säga att elever lär sig cirka 2000 nya ord per år, vilket gör att elever på gymnasienivå bör ha ett ordförråd på cirka 30 000 – 40 000 ord (Holmegaard och Wikström 2004:554). Tvåspråkiga elever som börjar skolan under skoltidens gång får ett krävande arbete för att lära sig lika många ord och begrepp som de infödda svenska barnen redan kan. De tvåspråkiga barnen ska inte endast komma ikapp, d.v.s. lära sig alla ord som övriga elever redan har lärt sig, utan också lära sig tusentals nya ord i samma takt som de övriga eleverna lär sig orden.

Barn som anländer till Sverige och börjar i en svensk skola har oftast varierande kunskaper i modersmålet. En viss förståelse av den egna kulturen och kunskap om ord- och begreppsbildning på modersmålet underlättar inhämtandet av begrepp på svenska. Det kan dock uppstå problem vid läsning av svenska läroböcker om det föreligger stora kulturskillnader mellan modersmålslandet och Sverige. Om tvåspråkiga elever blir tvungna att delta i en undervisning som är främmande för dem kan det skapa kunskapsluckor. Ordinlärning på lågstadienivå kan underlättas om läraren har kunskap om barnens kultur och deras modersmåls språkstruktur. När sedan eleverna börjar på högstadiet och gymnasiet krävs det enligt Enström ett mer varierat ordförråd än vad

tidiga nivåer kräver. Eleverna behöver då även en mer strukturerad inläring.

Hur ord bäst lärs in finns det inte några helt säkra kunskaper om (Holmegaard 2000:110). Däremot är det klart att det föreligger stora individuella variationer mellan inlärnarna. Enligt Enström (1996:16) finns det tre huvudsakliga inlärningsmetoder: ordinläring i kontext, ordinläring med hjälp av ordböcker och ordinläring med hjälp av undervisning. Att lära sig ord genom kontext innebär att inlärnaren använder sig av olika gissningsstrategier (Enström 1996:17). Vi kan med hjälp av vår slutledningsförmåga gissa oss till ett okänt ords betydelse genom att använda våra kunskaper om omvärlden och situationen och genom att dra nytta av de språkliga ledtrådar som finns i texten. Genom att möta ordet i flera olika situationer och sammanhang kan man komma fram till ordets betydelse och användning. Textläsning och lyssning är konstaterat mycket effektiva ordinlärningsstrategier, men det förutsätter att inlärnaren har övat upp sin förmåga att använda gissningsstrategier. En tidig inlärare kan ha svårt att använda gissningsstrategier eftersom ordförrådet är så begränsat.

Undersökningar har visat att framgångsrika inlärare kan gissa sig till mellan 60-80 % av de okända orden i en text om antalet okända ord inte är för många (Enström 1996:19).

När läraren ska undervisa om ord är det viktigt att han/hon väljer texter och övningar med omsorg och dessutom inte endast fokuserar på enskilda ord utan på meningar, fraser och sammanhang, menar Enström (1994:179). Dialoger med viktiga ord och fraser till exempel, är användbara i undervisningen på tidiga språkfärdighetsnivåer. Inläring av generella fraser kan göra kommunikationen lättare. När inlärnaren senare börjar analysera fraserna kan de så småningom användas i rätt sammanhang och inlärnaren kommer att skapa egna konstruktioner utifrån dem. Men i undervisningen är det omöjligt att arbeta aktivt med alla ord en andraspråksinlärare behöver kunna. Det är därför viktigt att andraspråks elever lär sig att använda en ordbok när de arbetar med texter av olika slag. På så sätt kan ordboken bli en nyttig resurs för elevens språkinläring enligt Enström (1996:19). På tidiga inlärnarstadiet kan det vara nödvändigt att använda en tvåspråkig ordbok, men ju mer språkfärdigheten ökar desto större nytta kan inlärnaren ha av en enspråkig ordbok. Frågorna om vilka svårigheter en inlärare kan möta i samband med ordboksanvändning och vilka behov en ordbok kan tänkas fylla har enligt Enström dock inte uppmärksamats så mycket i den språkpedagogiska diskussionen om andraspråksinläring.

3.2 Enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker

För den nutida svenskan finns olika typer av enspråkiga ordböcker. Vi har en typ av ordbok som kallas definitionsordböcker, vilket innebär att ordboken tar upp och ger betydelsebeskrivningar. Exempel på definitionsordböcker är till exempel *Bonniers svenska ordbok* (Malmgren 1994:85–89). En ordbok som är specialiserad på konstruktioner och fraseologi, är till exempel *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser* (2003) som är utarbetad av Svenska språknämnden. En tredje typ av ordbok är synonymordböcker. *Bonniers synonymordbok*, som är ett exempel, omfattar 30 000 uppslagsord och 190 000 synonymer. I *Bonniers synonymordbok* har även många ord försetts med motsatsord. Synonymordböcker används ibland som hjälpmedel vid textproduktion. Den allra mest kända ordboken är förmodligen *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL). Denna ordlista är inte en definitionsordbok utan fyller istället en normerande funktion i och med att den i första hand beskriver ords böjning, stavning och uttal. Första upplagan av ordboken utkom 1874 och 2006 utkom den i sin 13:e upplaga.

Andra ordböcker som används i skolor vänder sig främst till barn och elever i lägre åldrar. *Svensk ordlista* omfattar ca 30 000 uppslagsord och är lämplig för elever från årskurs 6-9. *Gleerups ordlista* är en ordbok skriven för barn. Ordlistan omfattar ungefär 20 000 ord och utgår ifrån barns aktiva ordförråd, baskunskapernas ord, ord från det allmänna ordförrådet och från läro- och läseböcker för elever i åldern 9-13 år. *Almqvist & Wiksells lilla ordlista* innehåller ca 8 000 av våra vanligaste ord. Ordboken har även uppslagsord med bilder samt till varje uppslagsord finns ordförklaringar, typmeningar och böjningsformer. *Norstedts första svenska ordbok* tar upp ca 18 000 ord och fraser. Förklaringar till uppslagsorden förekommer alltid i hela meningar med en repetition av uppslagsordet. Ca 350 ord har illustrationer som kompletterar ordförklaringen. Ordboken är anpassad för barn, elever som läser svenska som andraspråk och svenska i grundskolan årskurs 4-9.

3.2.1 Tvåspråkiga ordböcker och ordböcker anpassade för elever som läser svenska som andraspråk

År 1984 utarbetade lexin-projektet vid Institutionen för språkvetenskaplig databehandling vid Göteborgs universitet den svensk-svenska ordboken *Svenska ord – med uttal och förklaringar* som är

särskilt anpassad för elever med annat modersmål än svenska. LEXIN-ordboken finns dessutom i tvåspråkiga varianter på 20 olika språk och är anpassad för invandrare med utomnordiska modersmål. De flesta LEXIN-ordböckerna innehåller ca 28 500 ord och 1700 bilder indelade i teman. Förutom LEXIN-ordböckerna finns även *Natur & Kulturs Svenska Ordbok* som utkom i sin första upplaga år 2001 och som innehåller ca 32 000 ord och uttryck med cirka 23 000 uppslagsord och 9 000 idiom/uttryck. I ordboken förklaras även ordens betoningar (grav/akut accent), det finns 36 specialartiklar med extra rik fraseologi, prosodi, uttalsuppgifter och 550 illustrationer. *Natur & Kulturs Svenska Ordbok* vänder sig till alla som lär sig svenska som andraspråk. *Norstedts lilla engelska ordbok* är en tvåspråkig ordbok, svensk-engelsk och engelsk-svensk ordbok, med ca 70 000 ord och fraser.

På tidiga inlärostudier kan inlärostudier vara för svåra att använda och av den anledningen används ofta tvåspråkiga ordböcker. Uppgiften för en tvåspråkig ordbok är att på källspråket visa på motsvarigheter i målspråket. Användare av en tvåspråkig ordbok är av två slag, beroende på vilket av de två språken som är modersmålet och vilket som är det främmande språket. Olika ordböcker vänder sig alltså till olika typer av användare. När exempelvis en svensk översätter en fransk text till svenska behöver denna förmodligen inte information om målspråkets konstruktionssätt, medan en svensk som översätter en text från svenska till franska kan behöva den informationen (Svensén 2004:16–18).

3.3 Ordboksanvändning

Valet av ordbok är beroende av individens syfte och språkfärdighetsnivå. Under det tidiga inlärostudiet rekommenderas ofta att en tvåspråkig ordbok används, (Enström 1996:19, Holmegaard 1999:98). Enligt Holmegaard har inlärostuderare på ett tidigt inlärostadium i svenska ett behov av att få en exakt förklaring och får detta lättare av en tvåspråkig ordbok. En enspråkig ordbok ställer också en del krav på inlärostuderen som andraspråksinlärostuderen kanske inte ännu har uppnått. Dels behöver inlärostuderen en del språkliga förkunskaper, dels behövs ibland kunskaper om svensk historia, svenskt samhälle och svensk kultur för att kunna använda och förstå en enspråkig ordbok. En inlärostuderare bör alltså redan ha ett ganska stort ordförråd för att kunna hantera ordboken (Enström 1996:21). När inlärostuderare börjar nå upp till ett mer avancerat stadium väljer de oftast att använda en enspråkig ordbok. Holmegaard tror att orsaken till detta kan vara att de enspråkiga ordböckerna

innehåller mer information än de tvåspråkiga (1999:98). Holmegaard menar vidare att användningen av en tvåspråkig ordbok på mer avancerade stadier kan göra mest nytta om den tvåspråkiga ordboken kompletteras med en enspråkig, i fall då den tvåspråkiga ordbokens översättning inte är tillräcklig. Det har vidare hävdats att en inlärare på avancerad nivå har mer nytta av en enspråkig ordbok än en tvåspråkig ordbok eftersom det kan uppstå en försening i andraspråkutvecklingen om inläraren endast väljer att använda en tvåspråkig ordbok (Baxter 1980, enligt Enström 1996:22).

De flesta genomförda undersökningar om ordboksanvändning har behandlat infödda eller studenter som har lärt sig främmande språk i sitt hemland. Vad som är intressant med dessa undersökningar är att ordboken verkar användas i liknande syften, oavsett inläring och språkfärdighetsnivå. En undersökning om ordboksanvändningen hos andraspråksinlärare på gymnasienivå i årskurs 1 och 2 har genomförts av Enström (1996:21-35). Undersökningen omfattade 27 gymnasieelever som läste svenska som andraspråk. Hennes informanter svarade på 17 frågor angående ordboksanvändning. Informanterna fick frågan om hur ofta de brukade använda en ordbok för att ta reda på ords betydelse. Resultatet visade att 10 stycken använde ordbok ofta för att ta reda på ordens betydelse, 11 informanter gjorde det ibland, 5 stycken sällan och 1 elev gjorde det aldrig. Informanterna fick även frågan om hur ofta de använder ordbok för att kontrollera stavning. 10 informanter svarade att de gör detta ofta, 10 stycken gör det ibland, 8 stycken gör det sällan och 4 stycken använder aldrig ordboken i detta syfte. På frågan om informanterna använde ordbok för att finna synonymer svarade 14 informanter att de gör det ibland, 1 elev gör det ofta och 10 elever använde sällan ordboken till att finna synonymer.

Enström (1996:28) konstaterar att resultatet visar att eleverna främst använder ordbok för att kontrollera betydelsen av ett ord vid läsning. Att använda ordbok för att kontrollera uttal användes i minsta utsträckning. Att hitta synonymer och kontrollera stavning gjordes mestadels vid skrivning. Hon frågade även informanterna huruvida de använde tvåspråkiga ordböcker. Det visade sig att 13 elever ibland använde en sådan medan 11 elever gjorde det ofta och 3 elever inte alls gjorde det. På frågan om varför de använde en tvåspråkig ordbok blev svaret att eleverna kände ett behov av det och att en översättning är lättare att förstå i en tvåspråkig ordbok. Enström (1996:33) drar slutsatsen att eleverna kanske inte använder den lämpligaste ordboken för dem eller att de inte har lärt sig att använda ordboken på bästa möjliga sätt.

Enström refererar vidare ett par studier om ordboksanvändningen hos infödda och språkinlärare i Storbritannien, Japan, Tyskland, USA, Mexico och Nigeria. Resultaten av undersökningarna visade att ordböcker även här i första hand användes till att ta reda på ords betydelse och i andra hand för att kontrollera stavning. Liknande resultat går att finna i en annan undersökning med 86 infödda engelska studenter. 93 % av informanterna valde att använda ordboken för att slå upp ords betydelse. I sällsynta fall ville informanterna kontrollera stavning (Enström 1996:24). Resultaten av dessa undersökningar visar alltså att ordböcker i första hand används till att ta reda på vad ord betyder. Enström & Holmegaard (1993:187-188) menar att när eleverna använder en ordbok vid läsning beror det mestadels på att de vill ha en exakt förklaring på ordet de söker. Vid skrivning fungerar ordboken mest som en kontroll av ordets betydelse, vilket stämmer med resultaten av undersökningarna. För att kunna utnyttja en ordbok till fullo behöver inlärare få undervisning om hur ordboken fungerar och hur den bäst kan användas

4. Resultat

I detta kapitel redovisas de resultat som framkommit vid intervjuerna med 12 andraspråkselever och två lärare i svenska som andraspråk. I avsnitt 4.1 presenteras och förklaras intervjufrågorna närmare. I avsnitt 4.2.1 redovisas vad som framkom av intervjuerna med eleverna från förberedelseklassen och i avsnitt 4.2.2 följer intervjusvaren från nionde klassens elever. Dessa avsnitt kommenteras gemensamt i avsnitt 4.2.3. Avsnittet 4.3 redovisar lärarnas intervjufrågor och i 4.3.1 sammanfattas och kommenteras lärarnas svar.

4.1 Intervjufrågor till eleverna

Syftet med intervjufrågorna (se bilaga) var att få en bild av informanternas ordboksanvändning. Den första frågan är en öppen fråga som behandlar ordboksanvändning överlag. Undersökningens syfte är inte att ta reda på varför, hur och när eleverna använder ordbok, men jag ansåg att vissa sådana frågor ändå var nödvändiga vid en intervju som berör ordboksanvändning. Den andra frågan (se bilaga) handlar om vilken ordbok de brukar använda och om de har provat att använda någon annan ordbok och vad de i så fall ansåg om den ordboken. Frågan är betydelsefull för undersökningen eftersom eleverna här redovisar om

de använder en enspråkig eller tvåspråkig ordbok och vad de tyckte om en eventuell annan ordbok.

Varför frågan är formulerad med två delfrågor beror på att eleverna inte endast ska peka ut den ordbok de använder, utan också granska sin ordboksanvändning genom att prata om ordböcker de har provat på. När eleverna därefter får frågan om varför de använder den enspråkiga eller tvåspråkiga ordboken (se bilaga) finns det gott om utrymme för motivering. Jag ansåg att det var lämpligast att först låta eleverna ange vilken ordbok de använder och därefter motivera sina svar. Jag ställde även frågan om den utvalda ordboken hjälper dem bättre än den enspråkiga eller tvåspråkiga, och tanken med frågan är att eleverna ska komma fram till vilken ordbok som faktiskt hjälper dem mest. Slutligen får eleverna en chans att motivera varför de inte använder en enspråkig eller tvåspråkig ordbok. Om eleverna använder både en enspråkig och en tvåspråkig ordbok får eleverna chansen att svara på varför de hellre använder den ordbok de har valt ut. Grundtanken med slutfrågan (se bilaga) är att den ska vara bredare och ge djupare svar om varför de inte vill använda en enspråkig eller en tvåspråkig ordbok.

4.1.1 Ordboksanvändning hos elever i förberedelseklass

A1 använder ordbok ofta. Hon använder ordbok när hon inte förstår vad ett ord betyder på svenska och när hon behöver få en förklaring till ett ord. LEXINs svensk-somaliska ordbok hjälper henne att få en direkt översättning från svenska till modersmålet. Natur & Kulturs Svenska Ordbok och Gleerups ordlista ger bättre förklaringar/definitioner till ett ord, vilket besvarar den tredje frågan (se bilaga) som berör vilken ordbok eleverna använder helst. På frågan om vilken ordbok som hjälper mest svarar hon att den tvåspråkiga ordboken hjälper henne bäst vid sökning av översättning av ett ord, men den svensk-svenska ordboken ger bättre ordförklaringar än den tvåspråkiga ordboken.

A2 använder ordbok ganska ofta. Hon behöver ordbok när det förekommer ett ord hon inte förstår. Vid frågan vilken ordbok respektive vilka ordböcker hon använder svarar hon att Natur & Kulturs Svenska Ordbok används i första hand. Hon har ibland även använt LEXINs svensk-serbiska lexikon, men endast om hon inte förstod förklaringen i Natur & Kulturs Svenska ordbok. Varför hon väljer att använda Natur & Kultur beror på att den ordboken ger bra definitioner av ett ord. På frågan om varför hon inte använder den tvåspråkiga ordboken menar hon att den svensk-serbiska ordboken bara ger översättningen av ordet

och inga förklaringar och den kan därför bli svår att förstå. Därför svarar hon även att hon föredrar Natur & Kulturs Svenska Ordbok framför någon annan ordbok.

A3 använder ordboken flitigt. När han använder ordbok gör han det för att slå upp ett okänt ords betydelse. På frågan om vilken ordbok respektive vilka ordböcker han använder svarar han LEXINs svensk-arabiska ordbok. Han har också prövat Natur & Kulturs Svenska Ordbok och Glerups ordlista. På den tredje frågan varför han använder LEXINs svensk-arabiska ordbok i första hand är hans svar att den tvåspråkiga ordboken hjälper honom bättre. Han använder den tvåspråkiga i första hand och om han ändå inte förstår ordet på svenska slår han upp ordet i den svensk-svenska ordboken. Den sista frågan om varför han inte använder den enspråkiga ordboken svarar han att Natur & Kulturs Svenska Ordbok är för svår, men Glerups ordlista kan hjälpa honom ibland.

A4 använder även hon ordbok ofta. Hon använder ordbok när hon läser en text och inte förstår ordet. Ordböcker som hon använder är LEXINs svensk-arabiska ordbok och hon har prövat att använda Glerups ordlista. På frågan om varför hon använder den tvåspråkiga ordboken menar hon att den hjälper henne bättre än de andra ordböckerna. Hon menar att den svenska ordboken har för mycket information som hon inte förstår och orkar därför inte använda den. Glerups ordlista brukar hon i sällsynta fall använda och den hjälper henne ibland eftersom den är lagom stor och ganska lätt att leta information i. I och med att hon svarar att den tvåspråkiga hjälper henne bättre på grund av att den svenska ordboken innehåller för mycket information har hon besvarat den tredje och fjärde frågan om den tvåspråkiga eller enspråkiga ordboken hjälper henne bättre samt varför hon inte använder en enspråkig eller tvåspråkig ordbok, och i det här fallet var det den enspråkiga som inte användes lika mycket.

A5 brukar använda ordbok dagligen när han inte förstår vad ett svenskt ord betyder. Han använder LEXINs svensk-arabiska ordbok och ibland Natur & Kulturs Svenska Ordbok. På frågan om varför han använder LEXINs svensk-arabiska ordbok i första hand svarar han att han får mer hjälp av den än av de svensk-svenska ordböckerna. I den svensk-arabiska ordboken förstår han innehållet bättre. Den sista frågan handlar om varför han *inte* använder, i hans fall den enspråkiga ordboken, och

han svarar att den svensk-svenska ordboken är för svår och därför används den bara ibland.

A6 använder ordbok när hon ska slå upp svåra ord och hitta en förklaring till ett svenskt ord. På frågan om vilken ordbok hon använder svarar hon Gleerups ordlista och ibland Norstedts första svenska ordbok. De sista frågorna om varför hon väljer/inte väljer att använda den enspråkiga eller tvåspråkiga ordboken är inte tillämpliga för informanten eftersom hon saknar en ordbok på hennes modersmål i klassrummet. Dock har hon Norstedts lilla engelska ordbok tillgänglig i klassrummet men väljer att inte använda den. Hon säger att hon inte saknar en ordbok på sitt modersmål men tycker samtidigt att det kanske hade underlättat att ha en sådan tillgänglig.

4.2.1 Ordboksanvändning hos elever i årskurs 9

B1 använder ganska ofta en ordbok i syfte att slå upp ord han inte förstår. Ordböckerna han använder är LEXINs svensk-arabiska ordbok i första hand och i andra hand Natur & Kulturs Svenska ordbok. Han uppger att han alltid söker först i den tvåspråkiga ordboken och om han inte får svar söker han i den svensk-svenska ordboken. På frågan om varför han helst använder den tvåspråkiga svarar han att den är bättre eftersom den ordboken översätter direkt till hans modersmål. På den fjärde frågan om den tvåspråkiga ordboken hjälper honom mer svarar han ja och den sista frågan är i hans fall onödig då han använder den svensk-svenska i viss mån och redan svarar att den tvåspråkiga hjälper honom mer genom att ge en direkt översättning till hans modersmål.

B2 har aldrig använt varken en enspråkig eller tvåspråkig ordbok eftersom han anser att en ordbok inte skulle kunna hjälpa honom med något.

B3 använder ordbok ibland och isåfall för att förstå ett ord eller finna en synonym. Ordböcker hon helst använder är Norstedts lilla engelska ordbok, Natur & Kulturs Svenska Ordbok eller Google språkverktyg. Den ordbok hon helst föredrar är Norstedts lilla engelska ordbok eller Google språkverktyg eftersom hon via internet kan söka ord på sitt modersmål. På frågan om vilken ordbok som hjälper henne bäst svarar hon den Norstedts lilla engelska ordbok eller Google språkverktyg. Den sista frågan är i hennes fall besvarad eftersom hon i vissa fall använder

Natur & Kulturs Svenska ordbok, men föredrar tvåspråkiga eftersom den hjälper henne mer med det hon söker efter.

B4 använder inte en ordbok dagligen utan bara i sällsynta fall. När hon använder ordbok är det främst när hon ska skriva svåra texter och behöver hitta ett speciellt ord. Ibland söker hon även i ordbok för att hitta hur ett ord ska stavas. Ordböcker som hon använder i skolan är Natur & Kulturs Svenska Ordbok och på fritiden använder hon Google språkverktyg och isåfall svensk-somaliskt eller svensk-engelsk ordbok. På frågan om vilken ordbok hon anser hjälper henne bäst svarar hon Natur & Kulturs Svenska Ordbok.

B5 uppger att hon inte använder ordbok särskilt ofta. De få gånger hon behöver använda ordbok gör hon det i syfte att slå upp vad ett ord betyder, annars gissar hon utifrån sammanhanget vad ordet betyder. Vid val av ordbok väljer hon Norstedts lilla ordbok eller Google språkverktyg och i de fallen svensk-engelsk ordbok. En svensk-engelsk ordbok hjälper henne bäst anser hon. Hon vill inte använda lexikon på modersmålet varken på internet eller i bokform eftersom modersmålet serbiska är alltför svårt att förstå för henne.

B6 säger att han inte använder ordbok så ofta, det sker högst några gånger per år. De gånger han använder ordbok blir det för att söka efter ett nytt ords betydelse. Valet av ordbok blir Gleerups ordlista. Den föredrar han framför de övriga ordböckerna eftersom den hjälper honom bra och han hittar alltid den information han söker. Han vill inte använda en ordbok i modersmålet eller en tvåspråkig ordbok eftersom han inte vill utöka sitt modersmål. För tillfället finns inte en ordbok på hans modersmål tillgänglig i klassrummet, men om en sådan ordbok hade funnits hade han inte använt den påstår han. Han har även valt bort modersmålsundervisning och vill endast fokusera på svenska språket.

4.1.3 Sammanfattning

Resultaten från förberedelseklassens intervjuer visar att alla sex informanter använder ordboken ofta. Alla sex informanter använder ordböcker för att slå upp okända eller svåra ord och få en översättning till modersmålet och två informanter uppger att de använder ordboken för att få förklaringar och definitioner till ett ord. Vilka ordböcker som används varierar en del. Den enspråkiga ordboken som används ofta eller ibland av fyra av informanterna är Natur & Kulturs Svenska

Ordbok. Gleerups ordlista används ibland eller har provats av fyra informanter, en informant väljer denna ordlista i första hand. Samma informant som använder Gleerups ordlista i första hand är även ensam om att ibland använda Norstedts skolordlista. Av de tvåspråkiga ordböckerna används LEXINs svensk-somaliska, svensk-serbiska och svensk-arabiska ordböcker bland mina informanter. Fyra informanter i förberedelseklassen använder helst en tvåspråkig ordbok *med dessa motiveringar*:

De anser att den tvåspråkiga ordboken ger en direkt översättning till modersmålet och bättre förklaringar av ett ord än den enspråkiga ordboken. Den tvåspråkiga ordboken hjälper bättre än den enspråkiga ordboken och den tvåspråkiga ordboken har lättare innehåll än den svensk-svenska ordboken. Dessa fyra informanter ger följande motiveringar till varför de inte använder en enspråkig ordbok i första hand: den enspråkiga ordboken är för svår och den enspråkiga ordboken har för mycket information som inte behärskas. En informant har, som sagt, ingen modersmålsordbok. Den andra informanten som inte i första hand använder en tvåspråkig ordbok motiverar sitt svar med att den tvåspråkiga är för svår för henne. Den slutsats man kan dra utifrån detta är att tvåspråkiga ordböcker används i hög grad av dessa elever på låg språkfärdighetsnivå och att enspråkiga böcker används, men att de verkar vara för svåra för majoriteten av eleverna. De enspråkiga ordböckerna innehåller för mycket information för de här eleverna samt ger ingen enkel förklaring av ordet, vilket dessa elever vill ha när de söker i en ordbok.

Intervjuerna med nionde klassens elever visar att en elev använder ordbok ofta, tre elever använder ordbok ibland, en elev väldigt sällan och en elev använder aldrig ordbok. Eleverna svarade att de använde ordbok när de behövde slå upp okända ord, för att hitta en synonym till ett ord, för att hitta ett ord vid textskrivning, för att kontrollera stavning av ett ord samt för att finna ett ords betydelse.

Resultatet visar att eleverna i nionde klassen som befinner sig på en något högre språkfärdighetsnivå använder sig av ordböcker mer sällan än eleverna i förberedelseklassen, men däremot i fler syften.

De enspråkiga ordböcker som niorna valde var Natur & Kulturs Svenska Ordbok och Gleerups ordlista. De tvåspråkiga ordböcker som eleverna valde var LEXINs svensk-arabiska lexikon, Norstedts lilla engelska ordbok och Google språkverktyg. Vad gäller Google språkverktyg svarade en informant att hon använder det internetbaserade verktyget för att översätta ord från svenska till somaliska. Om man däremot går in på detta internetlexikon ser man tydligt att

översättningsfunktionen från svenska till somaliska inte existerar. Informanten har antingen missförstått frågan, menat något annat eller rent av svarat felaktigt. Av sex informanter använde fyra både tvåspråkiga och enspråkiga ordböcker. En informant ville inte använda en tvåspråkig, med motiveringen att han hellre ville lära sig svenska. En informant använder inte någon ordbok överhuvudtaget. På frågan om varför de valde att använda den tvåspråkiga ordboken/tvåspråkiga lexikonet utföll svaren att den tvåspråkiga ordboken översätter direkt till modersmålet och ger bäst förklaringar och hjälp. På frågan varför de inte valde att använda en enspråkig ordbok svarade de att den enspråkiga ordboken blir för svår och att den inte ger lika bra översättningar och definitioner av ett ord som den tvåspråkiga gör.

Sammanfattningsvis går det att påvisa utifrån informanternas svar att ordboksanvändningen skiljer sig åt mellan elever på den lägre språkfärdighetsnivån och elever på en något mer avancerad språkfärdighetsnivå. Samtliga elever i förberedelseklassen använder ordbok ofta medan bara en elev i nionde klassen använder ordbok ofta. Vad gäller valet mellan enspråkig och tvåspråkig ordbok förekommer det inte så stora skillnader. Fyra av sex informanter i förberedelseklassen föredrar en tvåspråkig ordbok medan fyra av fem informanter väljer en tvåspråkig ordbok i nionde klassen. Dock använder nionde klassen sig mer av internet som verktyg samt mer regelbundet en svensk-engelsk ordbok, vilket inte alls förekommer i förberedelseklassen. Nionde klassen använder alltså inte endast tvåspråkiga ordböcker på deras modersmål utan även svensk-engelskt lexikon, vilket skiljer sig från förberedelseklassens elever som aldrig använder sig av ett svenskt-engelskt lexikon. Motiveringarna till varför de olika böcker används visar sig vara ganska likartade mellan klasserna. De informanter som föredrar en tvåspråkig ordbok framför en enspråkig ordbok motiverar sina svar med att den enspråkiga ordboken är för svår och att de hittar lättare i en tvåspråkig ordbok eftersom den inte innehåller lika mycket information som den enspråkiga ordboken. I båda klasserna är det ett fåtal elever som föredrar den enspråkiga ordboken framför den tvåspråkiga ordboken. Deras motiveringar var att de inte behärskar modersmålet tillräckligt väl vilket medför att den tvåspråkiga ordboken blir för svår att använda samt en elev vill inte lära sig mer modersmål utan endast fokusera på svenskan.

4.2 Intervjuer med lärare

Båda lärarna är behöriga högstadielärare i svenska som andraspråk. Läraren i förberedelseklassen har arbetat ca tre år i förberedelseklassen och läraren i nionde klassen har arbetat på skolan, men i olika klasser, i ca tre år.

4.2.1 Intervjufrågor

Ett av uppsatsens syften är att undersöka lärares inställning till ordboksanvändning och hur de ser på elevernas val av ordböcker. När jag intervjuade lärarna använde jag mig av mina intervjufrågor (se bilaga). Min öppningsfråga till lärarna handlade om elevernas val av ordböcker och hur de såg på elevernas svar. Jag inledde frågan genom att informera lärarna, utifrån elevernas intervjuer, hur eleverna svarade. Jag valde frågan som öppningsfråga eftersom intervjuerna med lärarna var en direkt fortsättning på elevernas intervjuer. Jag ansåg även att det var angeläget att inleda intervjun med att tala om deras elever och deras ordboksanvändning eftersom de svaren är grunden för intervjun. Under arbetets gång insåg jag att den frågan även hade varit lämplig att ha som slutfråga. Dock tror jag inte att elevernas val har påverkat lärarnas svar på resterande frågor, eftersom de övriga frågorna berör lärarnas egen inställning och undervisningsmetoder. Lärarna fick även delfrågan om skolans ordböcker och vem som har valt ut dessa. Jag ansåg att det var viktigt för undersökningen att veta vem som köper in ordböcker till klassrummet och hur urvalet av ordböcker går till eftersom det oftast inte finns ett tydligt system för ordboksinköp. Frågan om hur lärarna ser på ordboksanvändning i undervisningen är av stor betydelse för undersökningen. Dels var tanken att lärarna skulle svara fritt på hur de stod i frågan, utan att vara tvungna att svara utifrån kursplaner och andra regelverk och dels fick de möjligheten att tänka över sin egen undervisning. Hur lärarna står i frågan om att använda ordbok i undervisningen hör ihop med frågan om de brukar lära eleverna att använda en ordbok, och hur de gör det isåfall. Jag ansåg däremot att denna följdfråga behövde ställas separat, för att lärarna skulle kunna svara mer specifikt på hur de agerar i undervisningen med ordboksanvändningen. Lärarna fick även frågan om vilka ordböcker de anser fungerar bra och mindre bra. Den sista frågan om vilka för- och

nackdelar som finns med olika ordböcker är en ganska bred och svår fråga. Eleverna svarade på en liknande fråga och därmed vore det intressant för undersökningen att också ta del av lärarnas åsikter.

4.2.1 Lärares syn på elevernas ordböksanvändning

Eleverna i förberedelseklassens svar visar att majoriteten av eleverna tenderar att kombinera en enspråkig och en tvåspråkig ordbok. Svaren förvånar inte förberedelseklassens lärare alls och hon menar att hon och eleverna försöker arbeta på detta sätt. Hon anser att det är viktigt att komplettera en tvåspråkig med en enspråkig. Så vitt hon vet finns det ingen i klassen som använder endast en ordbok. Nionde klassens elever valde också att kombinera ordböcker när de valde att använda ordbok, dock var inte ordböksanvändningen särskilt stor i klassen och det förvånar inte nionde klassens lärare. Men hon förvånas även över att fler elever inte valde att använda ordböksresurser på internet.

Båda lärarna menar att skolan bestämmer över vilka ordböcker som ska användas. Men läraren i förberedelseklassen poängterar att hon själv har möjlighet att påverka vilka ordböcker hon vill ha till sitt klassrum. Hela skolan och alla klasser använder Natur & Kulturs ordbok säger båda lärarna. Läraren i nionde klassen påpekar att arbetslaget diskuterar inköp av ordböcker, men frågan om vem som har ansvaret över tvåspråkiga ordböcker är inte klarlagt, därför är frågan om tvåspråkiga ordböcker hängande i luften enligt henne.

Läraren i förberedelseklassen konstaterar att det är mycket nödvändigt med ordböcker i undervisningen. När eleverna ska arbeta med texter ska de även översätta texten till modersmålet och är då i behov av en tvåspråkig ordbok, men när de ska förklara orden brukar de använda sig av tvåspråkiga och enspråkiga ordböcker. Den enspråkiga ordboken används i syfte att ge förklaringar. Läraren i nionde klassen menar att klassen är dålig på att använda ordböcker. Läraren skyller mestadels på sitt eget bristande engagemang och tycker att lärare bör bli bättre på att uppmuntra ordböksanvändning. Hon säger att hon brukar uppmuntra eleverna att slå upp ord i ordböcker, men att det händer alltför sällan. Vid nationella provet uppmuntrar hon särskilt mycket till att använda ordböcker, men även vid det tillfället brukar ordböcker sällan användas. Hon tror att det har låg status att använda ordböcker.

I förberedelseklassen gör läraren övningar med olika ordböcker. Eleverna ska jämföra ord och förklaringar i olika ordböcker för att finna skillnader mellan ordböckerna. De jämför ibland synonymmer. Läraren i nionde klassen undervisar inte alls i ordböksanvändning. Hon

poängterar vid slutet av intervjun att det kunde vara en bra sak att göra. Hon undrar om elevernas eventuella bristande förståelse av ordboken kan vara en anledning till det låga ordboksanvändandet. Vidare anser hon att det är svårt med ordboksundervisning då bristen på ordböcker är så pass stor som den är i hennes klassrum.

Läraren i förberedelseklassen anser att frågan om vem som har valt ut ordböckerna är jobbig då lärarna är ganska styrda när det gäller vilka läromedel de ska ha. Skolan använder Natur & Kulturs ordbok och hon vet att den fungerar bra bland eleverna. Enligt hennes erfarenhet fungerar inte enkla ordlistor som Gleerups ordlista. Gleerups ordlista och liknande, tunna skolordlistor skriver till exempel inte ut ordklassen, vilket eleverna behöver veta när de använder ordboken. Hon menar att eleverna måste förstå vilken ordklass ordet tillhör och hur ordet används, vilket Gleerups inte tar upp alls. Läraren i nionde klassen vet att synonymordboken används och hon tycker att den fungerar bra. Hon anser att den berikar språket för eleverna på mer avancerad språkfärdighetsnivå.

Ingen av lärarna finner någon nackdel med ordböckerna. Läraren i förberedelseklassen anser att ingen av ordböckerna är negativ för elevernas språkutveckling. Däremot kan hon tycka att de ordböcker som saknar ordklassangivelse kan anses som mindre användbara. Hon anser även att de tvåspråkiga ordböckerna måste användas som komplement i undervisningen. Vidare menar hon att när hennes elever befinner sig på nybörjarstadiet måste de använda bägge ordböckerna, eftersom de kompletterar varandra bra. Nionde klassens lärare finner inga särskilda för- och nackdelar med någon ordbok, men att det råder brist på ordböcker. Hon anser att både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker bör finnas tillgängliga i klassrummen och att båda är viktiga att använda.

4.2.3 Sammanfattning

Ingen av lärarna blir förvånad över elevernas val av ordböcker. De är båda eniga om att tvåspråkiga och enspråkiga ordböcker bör kombineras. Utifrån lärarnas svar kan konstateras att lärarna själva har en del att säga till om vad gäller valet av ordböcker i klassrummet. Läraren i nionde klassens arbetslag har dock ett problem med att veta vem som ansvarar för ordböcker, medan läraren i förberedelseklassen har större möjligheter att påverka vilka ordböcker som ska finnas i klassrummet. Hela skolan använder Natur & Kulturs ordbok säger bägge lärarna.

Vad gäller ordböksanvändning i undervisningen finns det en del skillnader. Läraren i förberedelseklassen försöker undervisa sina elever genom övningar och jämförelser mellan flera ordböcker. Nionde klassens lärare har inte undervisat i ordböksanvändning men skulle gärna vilja göra det. Läraren menar även att ordböksanvändande är viktigt och borde arbetas mer med. Även om hon ibland uppmuntrar eleverna att använda ordboken så händer detta sällan. Skillnaden mellan ordböksundervisningen kan bero på de olika resurserna för lärarna. Förberedelseklassen har betydligt fler exemplar av ordböcker tillgängliga än vad nionde klassen har.

På frågan om vilka ordböcker som fungerar bra och mindre bra konstaterar läraren i förberedelseklassen att Gleerups ordlista inte är en lämplig ordbok eftersom den inte anger ordklasstillhörighet. Trots detta väljer flera av hennes elever att använda sig av denna ordlista och tycker att den är lättast. Läraren i nionde klassen menar att en synonymordbok är en bra ordbok som används ofta, men resultaten av elevernas svar visar att ingen av eleverna använder denna ordlista. En av eleverna väljer dock att använda ordbok för att hitta synonymer till ett ord, men eleven nämner inte att nämnda synonymordbok används i det syftet. Gemensamt för dessa lärare är att de helst inte vill se någon nackdel med vare sig enspråkiga eller tvåspråkiga ordböcker.

5. Sammanfattning och diskussion

Syftet med min uppsats har varit att undersöka om elever på tidiga språkfärdighetsnivåer använder sig av en enspråkig eller en tvåspråkig ordbok och orsakerna till elevernas val av ordböcker. Syftet har även varit att undersöka lärares inställning till ordboksanvändning och hur lärarna ställer sig till elevernas val av ordböcker. Resultaten i min studie tyder på att det inte föreligger avsevärda skillnader mellan valet av enspråkig eller tvåspråkig ordbok bland eleverna. Däremot finns det skillnader i hur ofta en ordbok används. De elever som har bott en kort tid i Sverige använder ordbok dagligen i undervisningen. Av eleverna som är uppvuxna och/eller är födda i Sverige använder endast en elev en ordbok ofta. Denna elev har dessutom nyss anlänt från förberedelseklass till nionde klassen. Resultaten visar alltså att förberedelseklassens elever tenderar att ha ett större behov av ordbok än nionde klassens elever. Orsakerna till att ordboksanvändningen varierar så pass mycket mellan eleverna tror jag kan vara flera. Dels är läraren i förberedelseklassen engagerad i ordboksanvändning och dels ansvarar hon själv över vilka ordböcker som ska finnas tillgängliga i klassrummet, vilket gör att eleverna har stor tillgång till olika slags ordböcker. Läraren i nionde klassen har inte lika stora möjligheter att påverka beställningen av ordböcker till klassrummet, vilket resulterar i att eleverna har ett mindre urval av tvåspråkiga ordböcker, som kan vara en av orsakerna till att eleverna väljer att använda Google språkverktyg, svenskt-engelskt lexikon och de få ordböcker som finns på några av elevernas modersmål. Hon hävdar även att det föreligger en negativ attityd mot ordböcker bland elever och lärare, vilket medför att eleverna inte vill använda ordbok trots uppmuntran från lärare. Exempelvis får eleverna möjlighet att ha med sig ordbok vid de nationella proven, men enligt läraren är det bara ett fåtal av hennes elever som utnyttjar möjligheten.

Om vi jämför Enströms undersökning (1996:21-35) med 27 gymnasister med min undersökning, går det att påvisa likartade resultat vad gäller ordboksanvändning. Enström drog slutsatserna att hennes informanter använde ordbok främst till läsning, liksom mina informanter gör. Både mina och Enströms informanter använde sällan ordboken för att kontrollera stavning eller uttal. Av Enströms informanter använde 11 av 27 en tvåspråkig ordbok ofta och 13 elever använde en tvåspråkig ordbok ibland. Majoriteten av informanterna i min undersökning föredrog en tvåspråkig ordbok framför en enspråkig, där skiljer sig

undersökningarna åt en aning. Enströms informanternas motiveringar till varför de använde en tvåspråkig ordbok var att de kände ett behov av den tvåspråkiga ordboken och översättningen blev lättare i en tvåspråkig ordbok. Enströms informanter svarar likartat med mina informanter i frågan om varför de behöver en tvåspråkig ordbok. Enström konstaterar (1996:33) att eleverna kanske inte använder den mest lämpliga ordboken för dem eller att de inte har lärt sig använda en ordbok på bästa möjliga sätt, vilket jag håller med om. En av informanterna i årskurs 9 väljer att aldrig använda ordbok med motiveringen att en ordbok inte skulle kunna hjälpa honom med något. En förklaring till varför han anser det kan vara att han inte har lärt sig använda ordboken på bästa möjliga sätt. Det skulle vara intressant att se om denne elev skulle ha mer behov av en ordbok om han fick mer uppmuntran och stöd i att använda ordbok samt mer ordboksundervisning.

Orsakerna till varför elever väljer att använda en tvåspråkig ordbok stämmer överens med tidigare resultat. Dels används en tvåspråkig ordbok av elever som vill få en direkt översättning av ett ord och dels används den tvåspråkiga ordboken eftersom den enspråkiga ordboken är för svår. Holmegaard (1999: 98) har tidigare konstaterat att elever som inte har nått hög språknivå oftast känner sig trygga med en tvåspråkig ordbok samt vill kunna få en direkt förklaring, det vill säga samma svar som i min studie. Däremot tror jag, liksom andra forskare (Baxter I: 1999:99), att det är bra med en kombination av enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker när språkinläraren har kommit så pass långt i språkbehärsningen. Det är viktigt för språkinläraren att hela tiden utveckla ordförrådet och komma vidare i språkprocessen. Utifrån mina informanternas svar finns det i förberedelseklassen flera elever som endast vill använda en ordbok på modersmålet. Detta förhållningssätt är pedagogiskt rimligt eftersom dessa elever befinner sig på nybörjarnivå. Därmed anser jag inte att ordböckerna behöver kombineras förrän de har kommit en bit på vägen i språket. Men man kan fråga sig vad som händer med ordbokskombinationen och användandet av ordböcker om de förflyttas till en ”vanlig” klass där tillgången till ordböcker är dålig. Här anser jag att skolan har ett stort ansvar. Skolan bör inte låta eleven förflyttas utan det material som eleven behöver. Frågan är då om eleverna ska behöva ta med sig egna ordböcker från förberedelseklassen till vanlig klass, eller om skolan ska ha försett klassrummet med ordböcker innan eleverna anländer. Givetvis vore det bästa om skolan försåg sina klassrum med lämpliga ordböcker, men i praktiken sker inte detta alltid, vilket är beklagligt. Att vara hänvisad till enbart en engelsk-svensk ordbok där man inte förstår ordförklaringarna är naturligtvis inte

bra för elevens språkutveckling. Men det är heller inte bra att alltid använda en ordbok med översättning till modersmålet, eftersom det kan försena språkutvecklingen. Läraren i nionde klassen poängterade att det är svårt att uppmuntra elever till att använda ordbok. I och med det ställer jag frågan om inte lärare bör få mer kunskaper om hur ordböcker fungerar och hur det går att lära ut detta.

Att döma utifrån informanterna och lärarnas svar finns det både för- och nackdelar med enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker. De fördelar vi finner med enspråkiga ordböcker, främst Natur & Kulturs Svenska Ordbok, är att den ger bättre förklaringar än andra ordböcker för elever som läser svenska som andraspråk. Men samtidigt som den visar sig ge bättre förklaringar än andra ordböcker för vissa, innehåller den enligt flera elever för mycket och för svår information för andra vilket gör det svårt att använda den. Lärarna nämnde inget om att en ordbok kan innehålla för mycket information. Däremot ansåg en av lärarna att Gleerups ordlista var dålig eftersom den innehöll för lite information. Här visar sig en skillnad mellan lärare och elever eftersom flera elever föredrog Gleerups ordlista eftersom den var tunnare och innehöll mindre information. Natur & Kulturs Svenska Ordbok är den ordbok som skolan väljer att beställa in och båda lärarna är positiva till ordboken, vilket kanske också är en av anledningarna till att den är omtyckt bland eleverna. Samtidigt måste det tas hänsyn till att det inte finns många ordböcker för personer med andra modersmål än svenska. Förutom LEXIN-ordböckerna är Natur & Kulturs Svenska Ordbok den största ordbok som är anpassad till elever som läser svenska som andraspråk vilket gör att det förmodligen blir den ordbok som blir mest använd.

Natur & Kulturs Svenska Ordbok är anpassad för elever som läser svenska som andraspråk, vilket inte Gleerups ordlista är och möjligen kan det vara en bidragande orsak till varför skolan väljer att beställa in färre exemplar av Gleerups ordlista. Det skulle vara positivt för eleverna om de fick mer hjälp och uppmuntran till att använda Natur & Kulturs Svenska Ordbok samt lära sig hur man använder ordboken på rätt sätt.

Enligt mina informanter är fördelarna med en tvåspråkig ordbok att den ger en direkt översättning av ordet. Men en del av informanterna säger även att ordböcker på modersmålet är svårare att förstå och inte har några förklaringar, vilket kan anses som en nackdel. Att ordboken med översättning till modersmålet är för svår, kanske kan bero på att inläraren ej behärskar modersmålet i skrift, i alla fall inte skolans ord. I denna undersökning fanns det två serbiska flickor, som båda uppger att en svensk-serbisk ordbok är för svår eftersom den svensk-serbiska

ordboken inte ger några bra förklaringar. Att de inte förstår förklaringarna till orden tror jag kan bero på bristfälliga modersmålskunskaper eller på att ordboken för svår för eleverna att använda. Ena eleven i nionde klassen är född och uppvuxen i Sverige och har kanske fått bättre kunskaper i svenska än i modersmålet, åtminstone vad gäller skolspråket. Det kan vara en av förklaringarna till varför den tvåspråkiga ordboken blir för svårt för henne. Den flicka som har bott i Sverige en kortare tid anser också att den tvåspråkiga ordboken är för svår. I hennes fall kanske förklaringen ligger i att skolspråket i den tvåspråkiga ordboken är för svårt för henne.

Arbetet med min uppsats har lärt mig mycket om hur ordboksanvändningen ser ut i skolan. Jag har sett skillnader mellan två olika stadier i språkfärdighet samt mellan lärare, vilket jag tycker är viktigt att undersöka vidare. Kunskap om ordboksundervisning, olika ordböcker och ordboksanvändning överlag bör finnas hos läraren och överförs till eleven. Slutligen vill jag poängtera att min undersökning är mycket begränsad med endast 14 informanter. Jag kan inte dra några generella slutsatser utifrån resultatet, däremot kan jag se tendenser för denna skola och jämföra svaren med andra studier. Undersökningen kan därmed anses som en pilotstudie inför en större undersökning.

LITTERATURLISTA

- James Baxter, 1980. *The Dictionary and Vocabulary Behavior: A Single Word or a Handful? I: TESOL Quarterly 14/3*
- Enström, Ingegerd 1996. *Klara verba. Andraspråkinlärares verbanvändning i svenskan.* (Nordistica Gothoburgensia 18.) Göteborg: Acta Universitas Gothoburgensis.
- Enström, Ingegerd 2004. Ordförråd och ordinläring – med särskilt fokus på avancerade inlärare. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.), *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle.* Lund: Studentlitteratur.
- Enström, Ingegerd & Holmegaard, Margareta 1993. Ordförråd ordinläring. I: Cerú, Eva, *Svenska som andraspråk lärarbok 2, Mera om språket och inläringen.* Stockholm: Natur & Kultur.
- Holmegaard, Margareta 1999. *Språkmedvetenhet och ordinläring. Lärare och inlärare reflekterar kring en betydelsefälsövning i Svenska som andraspråk.* (Göteborg Studies In Educational Sciences 135) Göteborg: Acta Universitas Gothoburgensis.
- Holmegaard & Wikström Inger 2004. Språkutvecklande ämnesundervisning. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.), *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle.* Lund: Studentlitteratur.
- Holmegaard Margareta 2000. *Svenskan i tiden – verklighet och visioner.* (Red.) Hans Åhl, HLS förlag, Stockholm.
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi – ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser.* Lund: Studentlitteratur.
- Svensén, Bo 2004. *Handbok i lexikografi: ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik.* Andra upplagan. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.
- Tingbjörn Gunnar 1994. *Svenska som andraspråk Lärarbok 1 - En introduktion.* Utbildningsradion & Natur & Kultur.
- Viberg, Åke 1993. Svenska I: Cerú, Eva, *Svenska som andraspråk: Lärarbok 2, Mera om språket och inläringen.* Stockholm: Natur & Kultur.

Ordböcker:

- Almqvist & Wiksells lilla ordlista med bilduppslag och uttalsord* 1995. Stockholm: Liber AB.

Bonniers synonymordbok 2000. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
Bonniers svenska ordbok 2002. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
Gleerups ordlista 1995. Lindell & Nordlund, Stockholm: Gleerups & Utbildningsradion AB.
Google språkverktyg.
LEXIN. Svensk - arabiskt lexikon 2003. Stockholm: Liber.
LEXIN. Svensk - makedonskt lexikon 1995. Stockholm: Liber.
LEXIN. Svensk- serbiskt lexikon 2005 Stockholm: Liber.
LEXIN. Svensk - somaliskt lexikon 2006. Stockholm: Liber.
Natur & Kulturs Svenska Ordbok 2001, Stockholm: Natur & Kultur.
Norstedts första svenska ordbok 2001. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
Norstedts lilla engelska ordbok 2007. Stockholm: Nordstedts akademiska förlag.
Svenska Akademiens ordlista 1874. Utgiven av Svenska Akademien.
Svensk ordlista 1987. Utarbetad av S. Allén och A.Hässelberg. Stockholm: Almqvist & Wiksell Läromedel.
Svenska ord – med uttal och förklaringar 1984. Utarbetad av Institutionen för språkvetenskaplig behandling vid Göteborgs universitet.
Svenskt Språkbruk : Ordbok Över Konstruktioner Och Fraser 2003. Utarbetad av svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts ordbok.

Bilaga

Frågor till eleverna

- 1) Varför använder du en ordbok? Vilken information brukar du leta efter/vad är det du vill ha för hjälp från en ordbok? När behöver du använda ordbok?
- 2) Varför använder du denna enspråkiga/tvåspråkiga ordbok?
- 3) Hjälper denna ordbok dig med det du söker efter i ordboken bättre än den enspråkiga/tvåspråkiga?
- 4) Varför använder du inte tvåspråkig/enspråkig?

Frågor till lärarna

- 1) Resultatet av elevernas ordboksval tenderar att bli antingen enspråkig eller tvåspråkig, hur ser du på elevernas val av ordböcker? Använder eleverna bara ordböckerna som finns i skolan, vem har valt ordböckerna och varför?
- 2) Hur ser du på användning av ordböcker i undervisningen?
- 3) Brukar du lära eleverna att använda en ordbok? Hur gör du det isåfall?
- 4) Vilka ordböcker brukar enligt din erfarenhet fungera bra/mindre bra?
- 5) Vilka för- och nackdelar ser du med de olika ordböckerna?
- 6) Vilka för- och nackdelar ser du med enspråkiga/tvåspråkiga ordböcker?